

■ První světová válka znamenala pro válčící národy velké utrpení, a to nejen pro vojáky na frontách, ale i pro obyvatelstvo, které žilo v zázemí; poznamenala veškerý život. Způsobila také mnoho škod v českém zemědělství, které před válkou patřilo k nejvyspělejším v Rakousku. Českým zemím byly za války ukládány velké požadavky při zásobování nejen rakousko-uherské armády, ale také hlavního města Vídně. Rostoucí požadavky na kontingenty obilí, dobytka a dalších zemědělských produktů při zhoršujících se podmínkách hospodaření vyústily v naprostý nedostatek potravin. V posledních letech války nabyl nedostatek potravin takových rozměrů, že pracující obyvatelstvo v Čechách trpělo skutečným hladem.

Při sledování důsledků války jsme se zaměřili zejména na vývoj rostlinné výroby, chovu skotu, dodávky některých zemědělských produktů, rekvizice a některé sociální problémy, které vyplývaly z válečného hospodářství. Ani v těchto otázkách se však nevyčerpana celá jejich problematika.

VÁLEČNÁ OPATŘENÍ A VÝVOJ ROSTLINNÉ VÝROBY

Brzy po vypuknutí války učinila rakouská vláda řadu opatření týkajících se zemědělství a zásobování, aby zajistila bojující armádu. Opatření se dotýkala také civilního obyvatelstva. Přípravou pro válečné hospodářství bylo vládní opatření z 25. července 1914, které předpokládalo vypsání rekvizic zemědělských produktů, včetně stanovení maximálních cen.

Po vypuknutí války byla vydána nařízení o zabezpečení žňových prací prováděných již se zmenšeným počtem pracovních sil, nařízení o soupisu zásob obilí, úpravě mletí obilí, zavedení maximálních cen apod. Během války zasahoval rakouský stát stále citlivěji do zemědělské výroby a života venkovského obyvatelstva. Státně kapitalistické tendence sílily i v zemědělství.

Válka znamenala zhoršení podmínek pro hospodaření, a to se projevilo v klesající úrovni rostlinné výroby i v chovu dobytka. Získání objektivních údajů o skutečné úrovni výroby za války je velmi obtížné. Úřední statistické údaje nejsou plně věrohodné. Pro nedostatek jiných údajů musíme jich však používat alespoň jako orientačních údajů. Podle tehdejší úřední statistiky se rostlinná výroba v Čechách v letech 1914–1918 vyvíjela, jak je uvedeno v tab. I.

V tabulce jsou uvedeny pouze některé polní plodiny. Podle úřední statistiky největší pokles sklizně nastal v letech 1917 a 1918. V roce 1917 poklesla celková

I. Srovnání celkové sklizně tržního obilí v 1000 q v Čechách v letech 1914—1918 s předválečným vývojem v letech 1905—1944

Produkt	1905—1914	1914	1915	1916	1917	1918
Pšenice	4 092	4 093	3 036	2 410	1 782	1 978
Žito	8 673	8 447	5 050	4 205	3 478	4 211
Ječmen	5 906	5 871	2 210	3 024	1 509	1 646
Oves	7 452	9 559	2 744	4 500	1 656	3 068
Brambory	31 261	32 218	21 288	11 162	13 024	10 478
Cukrovka	38 866	40 962	29 184	28 174	19 038	28 654
Hrách	197	193	36	66	19	16
Čočka	21	16	1,3	1,6	0,3	0,5
Jeteloviny	12 185	16 134	12 981	12 753	5 705	5 492

Pozn.: Zprávy Zemského statistického úřadu král. Českého 1923 a

sklizeň pšenice na 43,6 % ve srovnání s obdobím 1905—1914. Sklizeň žita se snížila na 40,1 %, ječmene na 25,5 % a ovesa dokonce na 22,2 %. Cukrovky se sklídilo v r. 1917 podle oficiálních údajů 49 %, brambor 41,7 % v r. 1917 a 33,5 % v r. 1918. Z absolutních a relativních čísel vidíme, že u všech uvedených plodin se jejich sklizeň podstatně snížila. Pokles sklizní se týkal i ostatních plodin; např. sklizeň krmné řepy se podle oficiální statistiky snížila na 44,7 % v r. 1917 ve srovnání s lety 1905—1914, sklizeň píce činila r. 1917—1918 málo přes 50 % (Zprávy Zemského statist. úřadu král. Čes. 1923a).

Úřední statistické údaje musíme posuzovat velmi kriticky. Přes skutečnost, že sklizně v letech 1917 a 1918 byly ovlivněny nepříznivým počasím, lze oprávněně předpokládat, že údaje byly snižovány uměle jako určitá obrana před zvyšujícími se válečnými dodávkami. „Vždyť statistika ploch osevů a výnosů sklizňových v letech válečných měla sloužiti především veřejné správě k úpravě poměrů vyživovacích.“ Za zmínku stojí, že v r. 1917 se průměrné hektarové výnosy upravovaly na společné schůzi zpravodajů (v tomto roce jsou nejnižší). V r. 1918 byly výnosy revidovány na schůzi politických správ. Avšak „ani úřední orgány neměly odvahu k přílišnému zvyšování odhadů zpravodajských a také nechtěly za to přejímat odpovědnost“. Nepomáhala ani účast úřadů při omlatních zkouškách (Zprávy Zemského statistického úřadu král. Českého 1923 b). Úroveň sklizní zjišťovali zemědělstí zpravodajové, kteří neměli zájem na zvyšování dodávkových povinností rolníků. Věrohodnost údajů je nízká, a to si uvědomovaly i tehdejší úřady, avšak snaha provést revizi údajů se nesetkala s předpokládanými výsledky.

Celkové množství sklizní bylo zkreslováno také tím, že za války se poměrně velmi rychle zmenšovala výměra orné půdy (rychleji ve statistických údajích než ve skutečnosti) a naopak vzrostla výměra luk. Také struktura plodin na orné půdě se změnila. Zvětšilo se pěstování jetelovin, které co do plochy se staly v r. 1918 dokonce druhou plodinou (po žitě), výměra osevu ječmene, ovesa a některých dalších plodin se zmenšovala. Rovněž výměra úhoru se za války zvětšila, a to z 0,67 % orné půdy v r. 1914 na 3,85 % v r. 1918 (Zprávy Zemského statistického úřadu král. Českého 1923 c).

Státní orgány, které se staraly o zásobování, nebraly údaje o sklizních příliš vážně, zvyšovaly dodávky, dokonce bez ohledu na skutečné možnosti rolnictva. Při stanovení dodávek se vycházelo ze soupisu sklizně, zvýšené o $\frac{1}{4}$. (Zemědělské zprávy 1915 a.) Kromě toho svědčí o tom předběžný zásobovací plán pro Čechy na r. 1916—1917 (SUA, MZ/R 1916—1917).

Úroveň sklizní a celé zemědělské výroby za války skutečně klesala. To nebylo popíráno, rozdíl se vyskytovaly pouze v míře tohoto poklesu. Oficiální statistické údaje ukazují pouze určitou tendenci vývoje zemědělské výroby a potud jsou také použitelné.

Na pokles zemědělské výroby působila řada okolností. Zemědělství trpělo velkým nedostatkem pracovních sil, který neodstranily ani různé státní zásahy. Pro nejdůležitější práce mohli někteří vojáci (náhradních sborů mimo bojiště), a to především majitelé hospodářství, příslušníci jejich rodin, popřípadě i zemědělstí dělníci dostat dovolenou na 2 týdny, později i na měsíc a více. Dovolená se udělovala pouze spolehlivým lidem. Na žádost politických úřadů se provádělo „komandování mužstva“ na žňové práce. Nařízení z června 1915 umožňovalo i dočasné zproštění vojenské služby samostatných rolníků, zemědělských úředníků na velkostatech a u zemědělských společenstev (Zemědělské zprávy 1915 b, Venkov 1917 a). Na zemědělské práce se používalo také válečných zajatců, kteří pracovali prakticky jen na velkostatech, neboť nejmenší počet přidělených zajatců činil 30 osob, s podmínkou, že zaměstnavatel opatří stráž a převezme odpovědnost za jejich střežení.

Další omezení vývoje zemědělské výroby spočívalo ve snižování počtu a kvality potahů pro zemědělské práce, neboť dodávky dobytka citelně snížily počet koňských, volských i kravských potahů. Určité zmírnění způsoboval zpětný odprodej vyřazených vojenských koní. Strojové vybavení zemědělských závodů bylo poměrně slabé a nemohlo nahradit úbytek pracovních sil. Ministerstvo orby slibovalo subvence na nákup určitých zemědělských strojů, např. subvence na zakoupení jednoho secího stroje činila 100 K (Výnos ministerstva orby z 24. 2. 1915 — Zemědělské zprávy 1915 c).

Výsledky polního hospodaření i chovu dobytka byly ovlivněny také povětrnostními podmínkami, které zejména v posledních dvou letech války byly velmi nepříznivé.

VÝVOJ DODÁVEK OBILÍ A JEJICH PODÍL NA CELKOVÉ SKLIZNI

Zásobování vojska i civilního obyvatelstva se stalo v Rakousku vážným problémem. Proto hned od počátku války je převzal stát do vlastní péče. Již v říjnu 1914 nařídila rakouská vláda dodávky obilí. Pro Čechy byl stanoven kontingent v tomto rozsahu:

pšenice	93 000 q	ječmen	39 000 q
žito	189 000 q	oves	381 000 q

(V i š k o v s k ý K. 1915). Dodávka obilí od října 1914 do března 1917 činila přes 7000 vagónů a v podstatě za stejné období v příštím roce bylo vykoupeno přes 51 000 vagónů obilí. Kontingent měl být splněn do konce března r. 1915 v šesti měsíčních lhůtách. Byl rozdělen na jednotlivé politické okresy a obce. Jeho rozsah nebyl ještě příliš veliký, válka totiž teprve začínala.

Důkladnější válečná opatření na sebe nedala dlouho čekat. Nová válečná organizace vznikla již v únoru 1915 vytvořením Válečného obilního ústavu, který měl monopolní postavení. Výkup obilí neprováděl sám, ale prostřednictvím tzv. generálních komisionářů — odboček. V Čechách byly dvě odbočky — Česká a německá ústřední jednota hospodářských společenstev pro českou a německou oblast. Generální komisionáři po dohodě se Zemským svazem obchodníků obilím navrhli subkomisionáře, kteří obilí skutečně vykupovali. Válečný obilní ústav byl zřízen podle císařského nařízení z 21. 2. 1915 a ministerského nařízení z 27. 2. 1915. Např. Ústřední jednota českých hospodářských společenstev jako generální komisionář měla 275 komisionářů, z toho 161 obchodních pro 2458

obcí (45,56 %) a 114 společenstevních pro 2937 obcí (54,44 %) (Zemědělské zprávy 1916).

Radikální opatření byla provedena ještě před sklizní v r. 1915. Podle císařského nařízení z 21. 6. 1915 „tuzemské obilí ze sklizně r. 1915, a to pšenice, špalda, žito, směska, ječmen, pohanka, oves, kukuřice všeho druhu, je zabaveno ve prospěch státu v tom okamžiku, kdy se oddělí od orné půdy“ (Zemědělské zprávy 1915 a). Opatření se netýkala brambor, ale podobně jako v r. 1914 byla dána politickým úřadům možnost výkupu za maximální ceny. Rovněž i zásoby obilí zmíněných druhů a mlýnských výrobků z minulé sklizně, pokud nebyly v držení vojenské zprávy nebo Válečného obilního ústavu, se zabavovaly ve prospěch státu.

Rolníci mohli používat zásob nebo nové sklizně jen pro výživu své rodiny, dělníků a zřizenců (kterým náležela strava jako součást mzdy, a to podle přesně stanovených dávek) a pro další osev. Zkrmování obilí, kromě zadin a ovsa (ovšem ve velmi omezeném množství), bylo zakázáno. Spotřeba ovsa pro koně byla postupně omezována, až se stanovila denní dávka 1 kg pro jednoho koně (úředně stanovené denní dávky pro jednoho koně činily v lednu 1915 4,5–5 kg, v květnu téhož roku pouze 1 kg — SUA, MZ/R 1915).

Od jara 1915 do 20. října 1915 vykoupili subkomisionáři Ústřední jednoty českých hospodářských společenstev v české oblasti Čech téměř 15 tisíc vagonů obilí. V dalším období dodávky vzrůstaly. Jen v české oblasti se od 20. 10. 1915 do 31. 3. 1916 vykoupilo téměř 32 tisíc vagonů obilí. V celých Čechách bylo vykoupeno v téže době přes 51 tisíc vagonů obilí, z toho v německé oblasti téměř 20 tisíc vagonů. Největší množství vykoupeného obilí připadalo na pšenici a žito (údaje pro českou i německou oblast — SUA MZ/R 1916). O vývoji dodávek obilí v Čechách svědčí přehled v tab. II.

II. Vývoj dodávek obilí v Čechách v letech 1915–1918 (ve 100 q)

Rok sklizně	Pšenice	Žito	Ječmen	Oves	Celkem
1915	19 961	19 934	14 842	13 704	68 441
1916	12 233	18 419	18 869	21 159	70 680
1917	9 228	12 728	10 702	5 489	38 147

Pozn.: SUA, ZR, Č 1917–1918

Absolutní množství dodávek se za války nezvětšovalo. To by mohlo vést k domněnce, že situace rolnictva i zásobování nebyly v Čechách nikterak špatné. Při posuzování absolutního množství dodávek musíme brát v úvahu, že před válkou se do Čech dováželo obilí (převážně mouka), za války nikoliv. Kromě toho došlo k celkovému poklesu sklizně obilí. Ze sklizně r. 1915 bylo v Čechách vykoupeno 68 441 vagonů obilí, ze sklizně r. 1916 dokonce 70 680 vagonů obilí. Výkup ze sklizně r. 1917 byl podstatně menší (přes 38 000 vagonů), což vyplývalo mimo jiné z velké neúrody toho roku.

Vážnou otázkou je zjištění podílu dodávek z celkové sklizně obilí. Nejprve uvedeme srovnání úřední statistiky o hektarových výnosech jednotlivých druhů obilí a průměrné dodávky z 1 ha (tab. III). Relativně nejvyšší ve srovnání s hektarovými výnosy byly dodávky pšenice a ječmene. Srovnáváme však úřední údaje, které, jak jsme již uvedli, nejsou spolehlivé.

Poněkud přesnější obraz získáme ze srovnání celkového množství sklizní a dodávek jednotlivých druhů obilnin. Abychom se co nejvíce přiblížili skutečnému podílu dodávek na celkovém množství sklizně, vypočetli jsme podíl dodávek nejen z oficiálních statistických údajů o sklizni, ale vzali jsme v úvahu

III. Srovnání výnosů a dodávek z 1 ha (v q) v letech 1915—1917

Produkt	1915		1916		1917	
	a	b	a	b	a	b
Pšenice	12,3	8,09	10,0	5,08	7,5	3,88
Žito	9,2	3,61	8,0	3,49	6,6	2,43
Ječmen	9,0	6,02	12,7	7,93	6,2	4,11
Oves	6,0	3,01	10,8	5,09	4,2	1,40

a — průměrný výnos z 1 ha

b — průměrná dodávka z 1 ha

Jde pouze o hektarové výnosy tržního obilí.

(Zprávy zemského statistického úřadu král. Českého, 1923)

IV. Podíl válečných dodávek na celkové sklizni obilí (v q) v letech 1915—1917

Produkt	1915		1916		1917	
	c	d	c	d	c	d
Pšenice	65,7	51,2	50,8	40,6	51,4	41,4
Žito	39,5	31,6	43,8	35,0	36,6	29,3
Ječmen	67,6	53,7	62,4	49,9	71,6	56,7
Oves	50,0	40,0	47,0	37,6	33,2	27,0
Celkem	52,5	42,0	50,0	40,0	45,3	36,2

c — podíl dodávek na celkové sklizni — podle statistických údajů

d — podíl dodávek na celkové sklizni — vyšší o $\frac{1}{4}$ než úřední statistické údaje (vypočteno autorem)

i postup úřadů, které tyto oficiální údaje celkem pravidelně zvyšovaly o $\frac{1}{4}$ (tab. IV). Podíl dodávek se pohyboval mezi oběma údaji (mezi podílem ze sklizně podle úředních statistických údajů a zvýšením o $\frac{1}{4}$). Podíl dodávek vypočtený z úředních statistických údajů můžeme považovat za maximální. Vážnější je otázka, zda podíl vypočtený ze zvýšených údajů sklizně můžeme považovat za minimální. Pro naše potřeby to můžeme učinit, aniž se dopustíme větší chyby.

Relativně největší dodávky se týkaly ječmene, činily 50—70 % sklizně. Na dalším místě byla pšenice. Naopak relativně nejnižší dodávky byly u žita a ovsa. Celkový kontingent obilí v letech 1915—1918 se pohyboval zhruba mezi 36—52 % z celkového množství sklizně. Podíl dodávek obilí se rovněž nezvyšoval, ale celkem nepatrně klesal (to neplatí pro jednotlivé druhy obilnin). Celkový objem sklizně neustále klesal, a proto se zásobovací situace rychle zhoršovala. Nedostávalo se zejména pšeničné a žitné mouky, a to i když úřady zvýšily údaje o sklizni o více než $\frac{1}{4}$. Podle úředních zpráv chybělo pro zásobování obyvatel Čech v r. 1916—1917 téměř 7000 vagonů pšeničné a žitné mouky. Tento nedostatek byl částečně nahrazen ječnou moukou (SUA, MZ/R 1916).

Základní denní dávka mouky na jednu osobu v r. 1915 činila 200 g mlýnských výrobků, pro samozásobitele 320 g a pro těžce pracující 300 g (Zemědělské zprávy 1915 e a Z ad in a J. 1916).

V r. 1917–1918 se zásobování podstatně zhoršilo. Pro krytí potřeb obyvatelstva (nesamozásobitelů) bylo potřeba 51 200 vagónů žita a pšenice, ale dodávky byly daleko menší. Proto vznikla velmi těžká hospodářská a zásobovací situace. Nedostávalo se mouky ke krytí velmi nízkých spotřebních dávek na jednoho obyvatele. Stále častěji se stávalo, že spotřebitelé nedostali na tzv. chleбенky (lístky na chléb a mouku) plné množství chleba a mouky. Vznikl skutečný hlad. Nedostávala se nejen mouka, ale i brambory. Ve zprávě místodržitele ze 14. 3. 1916 se píše: „... daß nach den bisherigen Erfahrungen der Kartoffelbedarf im Lande durch die einheimischen Vorräte unmöglich gedeckt werden kann und daß größere Zuschübe aus anderen Produktionsgebieten... binnen kürzester Frist unumgänglich nötig sind“. (SUA, MZ/R 1916.) V archivu je i dopis hraběnky H. Buquoyové, která poukazuje na bídu obyvatelstva.

Dodávky a rekvizice se nevztahovaly pouze na obilí, ale také na brambory, seno, slámu a další produkty. Výkup brambor se dotýkal nejvíce chudých vrstev rolnictva a venkovského obyvatelstva, protože pro ně byly nejen důležitým krmivem, ale také potravinou. Např. v r. 1916–1917 bylo jen z českých okresů dodáno téměř 21 000 vagónů brambor (Venkov 1917 b, SUA, MZ/R 1917). Do 3. 3. 1917 bylo vykoupeno v české oblasti téměř 20 000 vagónů, z toho přes 13 000 na Českomoravské vysočině a 2120 vagónů v České nížině.

NÁKUPNÍ CENY OBIÍ

Snižování zemědělské výroby a rostoucí nedostatek potravin vedl ke zvyšování cen, zejména na černém trhu, ale částečně také cen úředních. Na počátku války se 1 q pšenice prodával za 31 K, žita za 22 K, ječmene za 19,10 K a ovsa za 19 K. Během několika měsíců se zvýšily maximální ceny, a to u pšenice na 42 K, žita na 34 K, ječmene na 28,80 K a ovsa na 23,50 K. Na zvýšených cenách se však nepodílely jednotlivé velikostní skupiny zemědělských závodů stejně. Agrární deník Venkov již v srpnu 1914 vybízel rolníky, aby dodávali obilí hned po žních a nespolehali na zvýšení cen v pozdějším období (Venkov 1914 c). Přesto však ceny vzrostly a počínání Venkova se stalo předmětem ostré kritiky.

Kritikem se stal i K. Viškovský, který na výzvu Venkova odpověděl takto: „Ohled na zmíněnou povinnost jest jistě nejvýše na místě, ale morální povinnost obyvatelstva venkovského, zejména malých producentů, na kteréž v onom provolání se zvláště apeluje, byla by nastala jen tehdy, kdyby všechny vrstvy zemědělského obyvatelstva rovnoměrně přispěly k soustavnému zásobování lidu. To se však nestalo. Od malých kupovaly zmíněné organizace v srpnu pšenici za 28–31 K, žito za 21,50–24 K, v září pšenici do 33 K, žito do 25 K za q, kdežto praví zemědělští velmoži prodávali své obilí mnohem později a to za ceny až 42 K za pšenici, resp. 34–35 K za žito. Nyní kupují naši zemědělci, kteří dle uvedené rady prodávali žito za 21,50–24 K, za přibližně stejnou cenu 21–22 K pouhé otruby.“ (Viškovský 1915).

Pro sklizeň r. 1915 byly stanoveny opět nové ceny, které však byly podstatně nižší než v předcházejícím období. Přejímací cena za pšenici činila 34 K a u žita 28 K. Kromě toho mohli rolníci získat příplatky nejvýše 4 K u pšenice, a to jestliže dodali obilí do konce července. U žita pak 2 K. Tyto ceny platily pro celé Předlitavsko.

Ceny obilí ze sklizně r. 1917—1918 byly opět zvýšeny, ale u pšenice nepřevýšily i s příplatkem cenu z r. 1915. Pšenice se vykupovala za 40 K (s příplatkem za 42 K), žito za 40 K (42 K), ječmen za 37 K a oves za 36 K.

PLNĚNÍ DODÁVEK A REKVIZICE

Rolníci ze zcela pochopitelných důvodů plnili povinné dodávky neochotně. Proto v řadě případů došlo k přímým rekvizicím obilí, při nichž bylo obilí odebíráno násilím. Rolníci proti takovému počínání protestovali a bránili se. Je pravda, že rekviziční komise nezasahovaly, když dodávky byly plněny dobrovolně. V opačném případě se rekvizice prováděly často za vojenské a četnické asistence. Např. „na Mnichovohradištsko se dostavilo 75 vojáků, kteří za vedení četnických strážmistrů z okresů cizích provádějí rekvizici obilí, luštěnin, bramborů, sena a slámy. Rekvizice jsou přísné“. „Běrou i nejmenším producentům nepatrné množství obilí, bez ohledu na jejich výživu v době zimní“, napsal krajinický agrární časopis Rodný kraj 30. 11. 1917. Výklad pojmu nejmenší producent v pojetí tohoto časopisu se pravděpodobně neomezuje na skutečně nejmenší rolníky.

V říjnu 1917 vychází provolání Ústřední jednoty českých hospodářských společenstev, z něhož citujeme, neboť charakterizuje alespoň částečně tehdejší situaci: „Český lide venkovský! Dodávej všechno to, co po úhradě tvé vlastní, zákonem stanovené potřeby přebývá, jedině komisionářům Válečného obilního ústavu, neboť tím dodáváš své plodiny do spolehlivých rukou a umožňuješ, aby veřejné zásobování netrpělo... Řádným plněním dodávek komisionářům chráníš... sám sebe, neboť tím odvracíš důraznější vymáhání dodávek cestou rekvizic a kontribucí, ku kterým v zájmu udržení národa při síle a výkonnosti by došlo muselo, kdyby dodávky Tvoje prostřednictvím komisionáře neděly se pravidelně.“ (SUA, MZ/R 1917).

Rolníci se vyhýbali dodávkám, protože byly vysoké a ceny relativně nízké; bylo pro ně výhodnější prodávat za vysoké ceny na černém trhu. Proti dodávkám a rekvizicím protestovali jak samotní rolníci, tak různé zemědělské organizace nebo představenstva obcí a okresů. Český odbor Zemědělské rady král. Českého poukazoval, že v období 1915—1916 okresní politické úřady, obecní úřady a komisionáři „nešetří žádných nároků zemědělců na podržení si určitého množství obilí... že odnímá zemědělcům bezvýminečně všechno obilí“. (SUA, MZ/R 1917.)

Archivní fondy obsahují celou řadu dalších protestů. Např. okresní výbor v Kralovicích protestuje v r. 1915 a 1917 proti vysokým dodávkám a rekvizicím obilí. Protesty přicházely z řady dalších okresů, např. z okresu Benešov, Louny, Rakovník, Kostelec n/Č.l., Roudnice. (Protesty okresu Benešov, Kostelec a Kralovice viz SUA, MZ/R 1915, 1917, 1918, okresu Louny Venkov 1917 d, Rakovník — Venkov 1917 e, Roudnice — Rodný kraj 1917 b.)

Dodávky obilí přesto, že se jejich celkové množství nezvyšovalo, se stávaly stále těžším břemenem rolnictva. Rolníci kromě protestů, které na situaci nic neměnily, obilí, brambory a jiné produkty schovávali a dodávky plnili jen částečně. Za to byli někteří trestáni, většinou pokutami, popřípadě i vězením.

Organizace výkupu byla nedokonalá. Obilní ústavy a další výkupní organizace trpěly řadou neduhů (lichvaření, korupce apod.), které se postupně rozrůstaly, takže nebyly schopny zajistit plynulé zásobování obyvatelstva, zejména když druhá polovina říše — Uhry přestala dodávat obilí a mouku do Předlitavska.

DŮSLEDKY VÁLKY PRO CHOV DOBYTKA

Válečné hospodářství postihlo nepříznivě také chov dobytka, protože kontingenty se zvyšovaly a podmínky hospodaření se zhoršovaly. Počet dobytka klesal a jeho kvalita se snižovala, i když toto tvrzení neplatí stejnou měrou pro všechny skupiny zemědělských závodů.

Na počátku války se snažila dodávky dobytka zprostředkovat Zemědělská rada na základě dobrovolných přihlášek rolníků a ve spolupráci s hospodářskými konsulenty a okresními sdruženími. Mezi první opatření náleželo omezení porážek dobytka. Byl vydán zákaz porážet nejen březí dobytek, ale také jalovice; volci až do stáří 2½ roku se směli prodávat k porážce jen s úředním povolením, které vydávala tzv. znalecká osoba nebo starosta obce.

Dodávky dobytka se během války neustále zvětšovaly, takže přirozený přírůstek je nestačil krýt. Proto se stav dobytka snižoval. Pokles počtu dobytka se zrychloval zejména od r. 1917. Ještě v r. 1916 činily dodávky dobytka 30–40 tisíc kusů měsíčně. V letech 1917–1918 vzrostly povinné měsíční dodávky dobytka zhruba na dvojnásobek (50–80 tisíc kusů). Důsledky kontingentů a rekvizic poznáme mj. na vývoji stavu dobytka za války (tab. V).

V. Stav dobytka v Čechách v letech 1910–1918

Rok	S k o t			
	celkem	krávy	volí	mladý dobytek
1910	2 290 587	1 122 152	341 675	826 760
1914	2 600 000	1 250 500	408 500	941 000
1916	2 192 608	1 026 753	246 186	919 669
1917 (31. 5.)	2 223 228	1 000 423	280 323	942 573
(31. 10.)	2 018 223	975 962	242 827	799 434
1918 (30. 4.)	1 753 609	938 051	203 875	611 683

Poznámka: Stav r. 1910 — Österreichische Statistik, 1912. Stav r. 1914, 1916, 1917 (31. 10.) a 1918 SUA MZ/R 1916–1918. Stav k 31. 5. 1917 Venkov 1917 f

Celkově se snížil stav skotu od r. 1914 do konce dubna 1918 (tedy nikoliv až do konce války) o více než 846 000 kusů, tj. o 32,4 %. Do konce války byl tento pokles ještě větší. Celkově klesající tendence byla narušena počátkem r. 1917, kdy došlo k určitému zvýšení počtu skotu. Podle druhů ubylo nejvíce volů, jejichž stav se zmenšil o 50 %, mladého dobytka zhruba o 35 % a dojníc o více než 25 %.

V prvních dvou letech ubývalo měsíčně průměrně kolem 15 000 kusů skotu, protože dodávky nebyly ještě příliš vysoké. Např. v druhé polovině r. 1916 dodaly české okresy (od 21. 6. do 31. 12. 1916) téměř 134 000 kusů skotu, tj. více než 22 000 kusů měsíčně. Německé okresy dodávaly necelou 1/3 kontingentu, takže celková dodávka činila přes 30 000 kusů měsíčně. Tento rozsah nepůsobil ještě příliš nepříznivě na stav skotu.

Velký růst dodávek nastal v r. 1917. Celoroční kontingent pro tento rok činil 670 000 jatečného dobytka, tj. přes 30 % tehdejšího stavu (SUA, MZ/R. 1916–1918). Průměrná měsíční dodávka v r. 1917 měla činit zhruba 56 000

kusů. Nebyla však rozvržena rovnoměrně na jednotlivé měsíce; např. v srpnu činil předpis 76 890 kusů, ale dodáno bylo 72 641 kusů. Z tohoto množství téměř 40 000 kusů připadalo na vojenské dodávky, 5684 kusů pro zásobování Vídně a 27 280 kusů pro zásobování domácích občanů (Venkov 1917 g). Dodávky dobytka do Vídně byly pravidelnou částí kontingentu.

V období od 31. 5. do 31. 10. 1917 poklesl stav skotu o 205 000 kusů, tzn. že se průměrně zmenšoval stav dobytka v Čechách o 41 000 kusů měsíčně. V dalším období (od 31. 10. 1917 do 30. 4. 1918) poklesl stav dobytka o dalších 264 614 kusů. Počet dobytka se zmenšoval měsíčně o více než 44 000 kusů. V tehdejší době se soudilo, že zemědělství v Čechách je schopno dodávat asi 36 000 kusů měsíčně (viz stanovisko Českého odboru ZR ze 17. 1. 1918 — SUA, MZ/R 1918), aniž by docházelo ke snižování stavu. Protože dodávkové povinnosti v letech 1917—1918 činily 50—80 tisíc kusů měsíčně, docházelo k poměrně rychlému snižování počtu skotu. Pro stručnost uvádíme pouze celková čísla dodávek a některé příklady, ale v archivních fondech můžeme sledovat i týdenní hlášení, popřípadě dodávky některých okresů.

Kromě zmenšení stavu skotu se snížila také jeho užitkovost a váha; podle údajů agrárních poslanců snížila se živá váha celkového počtu hovězího dobytka z 10 832 500 q (před válkou) na 5 668 000 q (v dubnu 1918), tzn. že se snížila téměř o 50 % (viz interpelaci poslanců v poslanecké sněmovně 19. 7. 1918). O přesnosti těchto údajů lze pochybovat, ale přesto zůstává faktem, že stav dobytka i jeho váha se snižovaly. Svědčí o tom mj. údaje o váze dodávaného dobytka.

V r. 1917 a 1918 vznikaly velké potíže při plnění uložených kontingentů. Objevují se zprávy, že požadované množství dobytka nebylo dodáno. Na druhé straně se setkáváme s celou řadou protestů a rezolucí jednotlivých okresů, vesnic, Zemědělské rady, ale i jednotlivců proti výši kontingentů. Praxe ukazovala, že nešlo jen o preventivní nářek nebo snahu vyhnout se dodávkám, i když takové jevy pochopitelně nechyběly.

Zprávy hospodářských konsulentů o nakládce jatečného dobytka uváděly případy, kdy požadované množství dobytka nebylo na železniční stanici přihnáno. Jejich počet vzrůstal s blížícím se koncem války. Např. v září 1918 mělo být ve Vodňanech naloženo celkem 100 kusů dobytka, ale ve skutečnosti bylo naloženo jen 37 kusů o průměrné váze 210 kg. V Bavorově bylo přihnáno pouze 32 kusů dobytka místo požadovaných 100 kusů, a to o průměrné váze 207 kg. Ve Voticích-Veselce bylo dodáno 34 kusů místo 75, přičemž šlo o užitkový skot, popřípadě tažné krávy nebo i mladý dobytek o váze asi 150 kg (SUA, MZ/R 1916—1918).

Neplnění dodávek nabylo značného rozsahu. Proto c. k. místodržitelství v únoru 1918 vydalo směrnice pro výkup dobytka. V úvodu se odůvodňuje potřeba nových směrnic: „V poslední době vykazují dodávky jatečného dobytka tak značné schodky, že jest nezbytné třeba, aby se tyto dodávky k zamezení případných vojenských rekvizic, jež by těžce ohrožily zemědělství i chov dobytka, podstatně zlepšily“. (Zvláštní otisk Zemědělských zpráv 1918).

Zlepšení se mělo dosáhnout plánovitou organizací výběru jatečného dobytka v obcích na základě nových směrnic. Podle nich se zřizovaly tzv. třídící komise, zakládaly a vedly evidence dobytčích katastrů a vydávaly podrobné pokyny pro výběr jatečného dobytka. V každé obci byla ustavena pětičlenná komise. Jejími členy byli starosta obce, dva jím vybraní důvěrníci (chovatelé dobytka), důvěrník Společnosti pro obchodování dobytkem a zmocněnec politického úřadu. Důležité je i zjištění hledisek, podle nichž se mělo postupovat při zajištění dodávek.

Podle nových směrnic se měl hospodářům od 10 do 35 měr (2—7 ha) ponechat pár krav nebo jedna kráva a jeden vůl, tj. slabší potah. Hospodářům od 35 do 50 měr (7—10 ha) se měl ponechat jeden pár silných volů. Na každých 50 měr (10 ha) se ponechával vždy jeden pár volů. Chovatelům, kteří měli buď jedinou dojnou krávu nebo jedinou březí jalovici či krávu, musí být bezpodmínečně ponechána. Při odebírání dojnic se měl brát zřetel na počet osob v hospodářství. Ve směrnicích

se však uvádělo, že se má přihlížet k tomu, zdali je možnost zásobování mlékem kozím. Směrnice tím připouštěly vlastně rekvírovat dojné krávy v nejmenších hospodářstvích. Provádění rekvizic se v mnohých případech zcela odlišovalo od směrnic a předpisů (Zvláštní otisk Zemědělských zpráv 1918).

Dodávky a rekvizice dobytka byly metlou zemědělského obyvatelstva, zejména drobných a středních rolníků, ale také i poloproletářů. Dodávkové povinnosti nebyly totiž rovnoměrně rozděleny na jednotlivé skupiny zemědělských závodů tak, jak by to odpovídalo jejich velikosti a schopnosti. Nespravedlivost při provádění dodávek a rekvizic byla zřejmá, takže ji řada institucí včetně s okresním hejmanstvím nepopírala. Docházelo dokonce k tomu, že velkostatky kupovaly mladý dobytek od drobných a středních rolníků a po vykrmení jej prodávaly. Tento způsob byl součástí otevřeného obratu stáda. Velkostatek jej však využíval ke stlačování cen dobytka, který kupoval od drobných a středních rolníků.

Proti dodávkám vystupovali i starostové jednotlivých obcí, kteří již v r. 1917 a zejména pak v r. 1918 si uvědomovali, že růst dodávek ohrožuje i hospodářství velkých sedláků, jichž byli oni většinou představitelé. Např. v červenci 1917 starostové okresu haberského upozorňovali, že stav dobytka v okresu poklesl zhruba na třetinu. V rezoluci napsali: „Nyní rekvírují se již kusy, které slouží co krávy a potahy našim maloroelníkům, čímž ruinuje se tak hrozivě nynější již tak nepostačitelny stav a chov dobytka, což nejen nesklizení obilí, ale i neosetí určitých pozemků za následek míti bude...“ (SUA, MZ/R 1918).

Zachovaly se také stížnosti jednotlivců. Např. T. R. si stěžovala na rekvizici jedné tažné krávy. Obhospodařovala 10 strychů orné půdy, její manžel a tři synové byli na frontě. M. P. z Drahlína, okres Příbram, popisovala ve své stížnosti praktický průběh rekvizice dobytka v jejich obci. Podle jejího vyjádření se rekvíroval dobytek u těch držitelů, kteří ho měli nejméně, zatímco „kde bylo více dobytka, tam nešli“. Starosta obce chránil zájmy i svých příbuzných; u jeho dcery, která měla jeden pár volů a tři dojnice, se rekvizice vůbec nekonala.

I když bereme v úvahu, že pisatelce dopisu byl odebrán jeden kus skotu (zbyly jí údajně pouze 2 krávy na 17 strychů půdy a její rodina měla 11 členů), popisuje poměry celkem pravdivě. V dopisu popisuje ještě další příklady nespravedlivého postupu (SUA, MZ/R 1918). Tato zpráva není ojedinělá, naopak. Z okresu mílevského se sděluje, že sedlákům zůstávalo 8—10 dojnic, zatímco drobným držitelům pouze jedna (SUA, MZ/R 1917, 1918).

Na způsob provádění dodávek si stěžovali i velcí sedláci a dokonce i statkáři, ačkoliv odevzdávali daleko menší podíl dobytka ze svého stavu skotu. Např. statkář JUDr. O. R. von Mettal dodal od 16. 8. 1916 do 8. 8. 1917 celkem 20 kusů dobytka, to bylo asi 16 % jeho normálního stavu. Jiný statkář si stěžoval, že měl odevzdat 36 kusů dobytka; přitom měl počátkem ledna 1917 149 kusů a počátkem května 1918 151 kusů. V tomto případě se však postavil proti statkáři i okresní hejtmán, který poukázal na to, že dotyčný statkář často převáděl dobytek z jednoho dvora do druhého, a tím znemožňoval zjistit skutečný stav. Místo požadovaných 36 kusů odevzdal pouze 26 kusů. Domkářům se však v některých případech rekvíroval i poslední kus dobytka. (SUA, MZ/R 1918.)

Bylo by možné namítnout, že přece byly vydány směrnice, jak se má při dodávkách dobytka postupovat. Podle směrnic se postupovalo potud, pokud podle nich bylo možné vykoupit dostatečný počet kusů dobytka. Jestliže to nebylo možné, postupovalo se přísněji. Uplatňování přísnějšího hlediska koncem války bylo stále častější. Tím byli nejvíce postiženi drobní rolníci a domkáři. Složení komisí bylo totiž pro ně zcela nepříznivé. Ty byly „vesměs složeny z příslušníků bohaté třídy selské a zástupců velkostatkářů“ a řídily se platnými předpisy pouze tam, kde šlo o jejich „vrstevníky, kdežto na menší zemědělce neberou zcela žádného ohledu“ (Právo lidu 1918).

Na podkladě archívního materiálu a zpráv časopisů lze stížnosti na dodávky a rekvizice podle sociální příslušnosti stěžovatelů rozdělit takto: do r. 1917 si stěžovali hlavně drobní a střední rolníci, od konce r. 1917 přibývali velcí držitelé dobytka — velcí sedláci a statkáři. To potvrzuje, že důsledky rekvizic pocítovali nejprve drobní a střední rolníci.

Spolu s úpadkem dobytčářství utrpělo také mlékařství. Kromě snížení stavu dojníc a jejich užitkovosti působil na úpadek mlékařství také růst cen másla, tvarohu a sýrů. Rolníci vystupovali z družstevních mlékáren, které mohly být kontrolovány státními úřady. Léta 1917 a 1918 jsou pro české mlékařství považována za katastrofální (Vilíkovský 1936).

Za války se zvýšily také maximální ceny dobytka, zhruba 4- až 6násobně. V r. 1914 se prodával skot zhruba za 1 K (kg živé váhy), v r. 1915 kolem 2 K a v letech 1916–1917 se zvýšily ceny na 2,30 K – 3,80 K, v r. 1918 došlo pak k dalšímu zvýšení cen (tab. VI).

V r. 1917 se situace zkomplikovala neúrodou, která nutila některé rolníky, aby se nebránili prodeji, ale naopak sami dobytek k prodeji nabízeli. Toho využívali obchodníci a řezníci k lacinějšímu nákupu, takže rolníci často prodávali za nižší ceny, než byla horní hranice maximální ceny. Úřední maximální ceny dobytka v r. 1917 byly poněkud nižší než v r. 1916.

Ke konci války zesílily rozpory mezi jednotlivými skupinami rolnictva o udržení co největšího množství dobytka. Boj o rozdělení dodávek hovězího dobytka na vesnicích byl urputnější než u obilnin, neboť nahrazení ztrát v chovu dobytka je obtížnější než v rostlinné výrobě, a pro drobné a střední rolníky měl velký význam.

SOUHRN

Zemědělství za první světové války utrpělo značné ztráty, jejichž plné vyčíslení je prakticky nemožné. Rostlinná výroba i chov skotu se rok od roku snižovaly, i když nikoli takovým tempem, jak by vyplývalo z oficiální zemědělské statistiky. Vážně utrpěl i zemědělský průmysl. Zmenšil se počet pivovarů a výroba piva poklesla ze 7 382 000 hl v r. 1914–1915 na 1 315 000 hl v r. 1917–1918. Rovněž výroba cukru se zmenšila (z 41,8 mil. q v r. 1914 na 18,3 mil. q v r. 1917) (Zprávy Zemského statistického úřadu král. Českého 1923 e).

Předlitavsko se mělo vlastně stát zemědělsky soběstačné, i když před válkou dováželo velké množství obilí a mouky. Dovoz obilí a mouky za války prakticky ustal, kromě menšího množství dodaného z Uher a Rumunska, které bylo určeno především pro Vídeň. Hlavní tíha v zásobování Předlitavska obilím a řadou dalších produktů připadla českým zemím.

Zemědělská výroba byla postavena pod státní dozor. Stát předepisoval povinné dodávky základních zemědělských produktů. Jejich plnění se stávalo stále obtížnějším. To nezůstalo bez vážných následků pro zásobování obyvatelstva potravinami. Ke konci války vznikl hlad nejen ve městech, ale i na vesnicích. Pokus státu řídit zásobování lístkovým systémem selhal, neboť potravin byl takový nedostatek, že ani úředně stanovené dávky pro jednu osobu, i když se snižovaly, nebyly pokryty. Lidé nedostali ani předepsané minimum potravin. Nespokojenost obyvatelstva vzrůstala. Vznikaly dokonce hladové bouře (Šolc

VI. Maximální ceny dobytka v letech 1916–1917 (za 100 kg živé váhy)

Druh skotu (podle jakosti)	1916	1917
Voli	280–380 K	250–380 K
Býci a jalovice	300–340 K	250–340 K
Krávy	300–350 K	230–350 K
Telata	260–300 K	260–300 K

Pozn.: Údaje z Venkova 1917

1952). Proto rekvizice obilí, luštěnin, brambor a dalších produktů i dobytka byly stále ostřejší.

Za této situace se musely projevit důsledky třídního složení vesnice a třídního postupu při zajišťování státních dodávek. Složení komisí, které dodávky určovaly, bylo příznivé pro velké sedláky a statkáře. Rozpory a rozdíly mezi jednotlivými skupinami rolníků se za války zvětšily. Mezi jednotlivými skupinami rolnictva probíhal ostrý boj, především o výši dodávek. V této oblasti se projevila nejednotnost vesnice zcela markantně.

Válka umožnila některým skupinám rolnictva, aby zmenšily nebo dokonce odstranily své zadlužení, které před válkou dosahovalo obrovských rozměrů. Možnosti prodávat za vysoké ceny mohli využívat především velcí sedláci, bohatí střední rolníci a statkáři. To vyplývalo jednak z rozsahu jejich hospodářství a jednak z nespravedlivého rozpisu dodávek.

Problém oddlužování nebyl jednoduchý, neboť v mnoha případech došlo vlastně k přesunům hodnot mezi jednotlivými skupinami rolnictva. To vyplývalo z toho, že značná část výpůjček byla učiněna nikoli v peněžních ústavech, ale u dalších rolníků (příbuzných, sousedů apod.). Zadlužení rolníci se v důsledku rostoucích cen a znehodnocování peněz zbavovali dluhů, ale rolníci-věřitelé byli poškozeni.

Zemědělství utrpělo také tím, že investiční výstavba se prakticky nerozvíjela. Nové hospodářské budovy se nestavěly a rovněž nákup nových strojů byl zcela minimální.

Nejvíce válka poškodila drobné rolníky a domkáře, pro něž dodávky znamenaly ohrožení jejich životní úrovně i existence jejich hospodářství. Válka ještě více odhalila důsledky nerovnoměrného a nespravedlivého rozdělení půdy. Požadavek parcelace půdy se stával akčním programem rolnictva a zemědělských dělníků.

Došlo dne 9. 9. 1965

Literatura

1. Österreichische Statistik, 5, 1, Viehzählung vom 31. Dezember 1910, Wien 1912. — 2. Právo lidu, 6, 6. 1918. — 3. Rodný kraj, Slaný, 23. 11. 1917a, 26. 5. 1917b. — 4. Státní ústřední archiv, Praha, zemědělskolesnické oddělení, fond ministerstva orby, MZ/R inv. č. 344, 1915, 1916, 1917, 1918; fond zemědělské rady ZR/Č - ús. inv. č. 500, 1917 a 1918. — 5. Šolle Z.: Dělnické hnutí v českých zemích za imperialistické světové války, 95, Praha 1952. — 6. Venkov 4. 10. 1917a, 11. 8. 1917b, 21. 8. 1914c, 11. 7. 1917d, 10. 8. 1917e, 21. 10. 1917f, 2. 10. 1917g, 16. 9. 1917h. — 7. Vilíkovský V.: Dějiny zemědělského průmyslu v ČSR. Str. 837, Praha 1936. — 8. Viškovský K.: Rekvizice obilí dle zákona o válečných úkonech. Str. 6, Praha 1915. — 9. Viškovský K.: Boj o chléb. Str. 19, Praha 1915. — 10. Zádina J.: Zásobování obilím z hlediska zemědělského. Str. 65, Praha 1916. — 11. Zemědělské zprávy, úřední věstník českého odboru zemědělské rady v král. Českém: 591-592, 1915a; 340, 1915b; 138, 1915c; 345, 1915d; 349, 1915e, 8, 1916. — 12. Zprávy Zemského statistického úřadu král. Českého, XXV, 4: 168a, 156b, 146c, 155d, 205e, Praha 1923. — 13. Zvláštní otisk Zemědělských zpráv, 5, 1918.

Последствия военной экономики в чешском сельском хозяйстве (1914—1918)

Первая мировая война нанесла чешскому сельскому хозяйству большой ущерб. Недостаток рабочей силы, машинной техники и удобрений представляют главную причину существенного упадка растениеводства и разведения скота.

Сельское хозяйство было поставлено под государственный контроль. Земледельцы были обязаны поставлять такое большое количество зерна, соломы, кормов и других продуктов, что выполнение этих обязательств становилось все более затруднительным. Снабжение армии и столицы Вены при непрерывном упадке производства настолько

ухудшили ситуацию в снабжении, что в последний год войны настал действительный голод, причем не только в городах, но и среди бедных слоев сельского населения.

Война тяжело отразилась и на скотоводстве. Поголовье скота уменьшилось, качество и продуктивность понизились.

Военная экономика отрицательно отразилась прежде всего на мелких и средних крестьянах, для которых каждое насильственное вмешательство имело серьезные экономические последствия. Реквизицию скота (как и зерна и др. продуктов) проводили комиссии, иногда при помощи полицейских и военных властей. Состав комиссии носил классовый характер, который был для мелких и средних крестьян неблагоприятным.

Растущие цены на сельскохозяйственные продукты, которые на черном рынке достигали огромных размеров, позволили прежде всего зажиточным слоям крестьянства существенно увеличить свои доходы, в результате чего задолженность крестьянства значительно уменьшилась.

Вследствие военного хозяйства и разной стабильности отдельных группировок крестьянства, социально-экономические различия между ними увеличились.

The Consequences of War Economy for the Czech Agriculture (1914—1918)

The First World War caused great damage to the Czech agriculture. The lack of labour, mechanized technical means and fertilizers were among the essential causes of the considerable depression in plant production and cattle breeding.

Agriculture was put under State control. The peasants were charged with so high delivery obligations concerning cereals, straw, forage and other products that the fulfilment of the latter was getting more and more difficult. The supplies destined to the army and to the capital city — Vienna — entailed such a worsening of the economic situation which, owing to a continuous depression of the production, resulted in a real famine in the last year of the war. This hunger wave affected not only cities but also poorer classes in the villages.

Also the cattle rearing sector was seriously affected by the war. The livestock population had sunk, as well as its quality and livestock efficiency.

The war economic system affected first of all the smaller and medium-class peasants for whom any violent intervention resulted in serious economic consequences. Official commissions confiscated cattle (as well as cereals and other agricultural products), sometimes even under police or military assistance. The members of the commissions were elected so as to give them a class character unfavourable for the small and medium-class peasants.

Increasing prices of agricultural products which, in the conditions of the black market rose to phantastic heights, gave particularly good opportunities to the most possessing classes of the peasants to an incredibly high increase of the income, which resulted in a considerable decrease of the peasants' debts.

In consequence of the war economy and of a different stability of the various groups of peasants the economic and social differences existing between them increased.

Die Folgen der Kriegswirtschaft für die tschechische Landwirtschaft (1914—1918)

Der erste Weltkrieg bereitete der böhmischen Landwirtschaft beträchtliche Schäden. Die Hauptgründe der Herabsetzung der pflanzlichen Produktion und der Viehzucht waren Mangel an Arbeitskräften, Maschinen und an Düngemitteln.

Die Landwirtschaft stand unter Staatsaufsicht. Den Bauern wurden derart große Lieferungen von Getreide, Stroh, Futter und von anderen Produkten vorgeschrieben, daß die Erfüllung von Tag zu Tag schwieriger geworden ist. Die Verpflegung des Militärs und der Hauptstadt Wien bedeutete bei stetiger Produktionsherabsetzung eine derartige Verschlechterung der Verpflegungssituation, daß während des letzten Kriegsjahres nicht nur in den Städten, sondern auch bei unbemittelten Landbewohnern die Hungersnot eintrat.

Auch die Viehzucht wurde durch den Krieg fühlbar beschädigt. Die Stückzahl senkte sich und die Qualität und Leistung nahm bedeutend ab.

Die Kriegswirtschaft hatte vor allem die Kleinbauern und die Mittelbauern betroffen; für sie bedeutete ein jeder gewaltiger Eingriff ernste wirtschaftliche Folgen. Requisitionen von Vieh (sowie von Getreide und anderen Produkten) wurden von Kommissionen, manchmal unter Gendarmerie- und Militärassistenten

durchgeführt. Die Zusammensetzung der Kommissionen hatte einen Klassencharakter und war für Kleinbauer und Mittelbauer ungünstig.

Die stets anwachsenden Preise der landwirtschaftlichen Produkte, die auf dem schwarzen Markt ungeheure Höhe erreichten, ermöglichte vor allem den wohlhabenden Schichten der Bauernschaft große Erhöhung der Einnahmen; aus diesem Grunde wurde die Verschuldung der Bauernschaft beträchtlich herabgesetzt.

Infolge der Kriegswirtschaft und verschiedener Stabilität der einzelnen Bauerngruppen hatten sich die wirtschaftlichen und sozialen Unterschiede zwischen diesen Gruppen vergrößert.

Doc. Rudolf Franěk, CSc.

Vysoké učení technické, elektrotechnická
fakulta, katedra společenských věd,
Praha 2, Karlovo nám. 13